

Szabó Károly történetírói munkássága

Százhuszonöt év távlatából egyre világosabban látszik, hogy Szabó Károly (1824-1890) tudományos életművének legértékesebb terméke, csúcsteljesítménye a *Régi Magyar Könyvtár* három kötete. Jóval fiatalabb kortársa, jeles pályatársa, Márki Sándor máig ható érvénnyel fogalmazta meg egyik emlékbeszédében: ez az a műve, „*mely örökre forrásmunka marad.*”¹ A mi kortársunk, Borsa Gedeon szintén hasonlóan vélekedik: az összeállítás „*azóta is gazdag kincseshányója az ezzel a korral foglalkozó valamennyi szakembernek.*”²

A bibliográfiát valamennyi könyvtáros jól ismeri, hiszen a képző intézményekben kötelező tananyag, a gyakorlatban pedig nap mint nap kézbe veszik vagy rákattintanak. Tanulmányaik során nyilván hallottak, olvastak arról is, hogy a magyar retrospektív nemzeti bibliográfia egyik megteremtője eredendően történész, vagy az akkor szívesebb használt kifejezéssel: történetíró volt. Munkásságának ez a területe azonban kevésbé ismert. A hatvanas évek első felében történelem szakos hallgatóként mi sem találkoztunk a nevével, a historiográfiai tárgy oktatója, az egyébként félelmetes tudású Lederer Emma sem az előadásain, sem a szemináriumán nem beszélt Szabó Károlyról, az ezek nyomán született könyvében is csak a bibliográfiai függelékben fordul elő – egyszer – a neve.³ Az újabb keletű historiográfiai összefoglalások – Gunst Péter egyetemi⁴ és Kristán Pál főiskolai tankönyve⁵ – voltaképpen csak a hézagos felsorolásokban említik. Egyetlen, majd később tárgyalandó kivételtől eltekintve, ugyanezt tapasztalhatjuk Romsics Ignác hatalmas terjedelmű szintézisében.⁶ Szűrőpróba szerűen megnéztem néhány, a Szabó Károly kutatási témáit szorosabban érintő frissebb történeti feldolgozást is: hajdani munkáira csak elvétve, mondhatni, mellékesen, a precízebbek az ún. teljesség kedvéért utalnak. Bár nem esett ki teljesen a céhbéli köztudatból, a megérdemelnél sokkal ritkábban idézik, illetve hivatkoznak rá.

Százhuszonöt éve, amikor hatvanhat esztendőskorában meghalt, egészen más volt a helyzet: Szabó Károly szakmai köztiszteletnek és – a korabeli megnyilatkozásokból ítélve – megnyerő egyénisége, közvetlensége, derült kedélye, humánus és puritán magatartása folytán közszeretnek örvendett. A csaknem mindent tudó Szinyei József biobibliográfiájában kilenc nekrológot és négy emlékbeszédet regisztrált⁷, és ezek mind-

egyike elsősorban történészként, nagy munkabírású, önmagához is szigorú tudósként méltatta. Valóban nem volt akárci: az éppen újjászerveződő és a mostani nevét felvevő Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban (tehát 34 évesen) levelező tagjává, majd 1871-ben rendes tagjává választotta.⁸ A kiegyezés évében alapító és választmányi tagja a Magyar Történelmi Társulatnak, majd jegyzője a Társulat kolozsvári állandó bizottságának,⁹ rendszeres munkatársa a ma is élő *Századok* folyóiratnak.¹⁰ 1872-től haláláig az akkor megnyíló kolozsvári tudományegyetemen a magyar történelem és segédtudományai egyetemi tanára (az 1882-83-as tanévben a rektori tisztségét is betöltötte).¹¹ Noha közleményeinek és előadásainak teljes bibliográfiája mindmáig hiányzik (főleg a napi- és hetilapcikkekről tudhatunk keveset), a különféle összeállítások¹² és utalások alapján megközelítő pontossággal megállapítható, hogy Szabó Károly mintegy négy évtizedet átívelő történetírói munkássága során körülbelül százötven tudományos művet – könyvet, tanulmányt, folyóiratcikket, recenziót – publikált.¹³ Nyilvánvaló, hogy ezek szimpla felsorolása is szétfeszítené e referátum kereteit. Marad tehát a „klasszikus” megoldás: a téma- és időrend valamiféle keverékével az erősen vázlatos áttekintés.

Szabó Károly – mint régen és napjainkban is oly sok fiatalember – nehezen talált rá igazi hivatására.¹⁴ Falusi református lelkész fiaként a leendő honoráciorok útján indult: köz- és váltóügvyvédi oklevelet szerzett, de a jogi pálya etikai okokból taszította. (E téren is következetes volt: a polgári forradalom fordulata után sem vállalta Békés város ügyészi tisztségét.¹⁵) Tengerésziszti álmait a betegség foszlatta szét.¹⁶ 1848-ban pár hónapig újságíró a *Kossuth Hírlapjánál*, majd önkéntes nemzetőrként, aztán honvédként fegyveresen harcolt a délvidéki hadjáratban. Főhadnagyi uniformisát haláláig őrizte, sőt abban temette el magát, mintegy jelképes aktusként: így is demonstrálta hazaszeretetét, és hogy mindvégig hű maradt a polgári átalakulásért folytatott küzdelem eszméjéhez.¹⁷ A világsi trauma után visszatért diákkori kedvenceihez – a debreceni református kollégiumban és a késmárki evangélikus líceumban megismert – ógörög klasszikusokhoz, néhány műfordítása nyomtatásban is megjelent.¹⁸ Mentora, a hazai szellemi élet egyik kiemelkedő, rendkívül befolyásos személyisége, a Magyar Tudós Társaság (ahogy bő negyedszázadon át az akadémiát bécsi utasításra nevezni kellett) titoknoka, Toldy Ferenc – akit mi, könyvtárosok kiváltképp a pesti egyetemi könyvtár korszakos jelentőségű igazgatójaként tisztelünk – beajánlotta Teleki József grófhhoz (aki a Tudós Társaság elnöke volt), hogy segítségére legyen a Hunyadiak koráról készülő műve anyaggyűjtésében és rendszerezésében. Közel öt esztendőn át a sziráki kastélyban élt, itt is házasodott. Közben szorgalmasan közölte történeti tanulmányait, főként Toldy folyóiratában, az *Új Magyar Múzeumban*. Ám még ekkor sem dőlt el véglegesen a sorsa. Miután a gróf meghalt, meghívták a nagykőrösi református gimnáziumba tanárnak, a görög nyelv és irodalom tanszékére. Majd amikor 1859-ben a kolozsvári Erdélyi Múzeum-egylet könyvtárőrvé választották, mellette jó ideig tanította az ottani református kollégiumban is a görög nyelvet. Csak professzori kinevezését követően kötelezte el magát végérvényesen a magyar történelem és – a tudós könyvtáros korabeli eszményének egyik hazai példajaként – a könyvtári, bibliográfiai munka mellett. Sajnálatos módon egyetemi tanári működéséről – mit tanított, hogyan tanított, kiket tanított – egyelőre vajmi keveset tudunk.

Látszólag furcsa módon Szabó Károly a hellén kultúra imádatától jutott el az ősmagyar történelem iránti érdeklődésig. A nemzeti ébredés időszakában sokakra hatottak a történetíró Horvát István délibábos, erőltetett szómagyarázatokon alapuló tévelygésai;

Szabó Károly első kísérlete is ebben a szellemben született: 1848 nyarán az akadémián *Az óhellén és a magyar nyelvbeli némely rokon- és hason szóké* címmel tartott előadást.¹⁹ A Telekinek folytatott anyaggyűjtés közben azonban rádöbben, hogy a „históriai igaz”²⁰ megtalálásának feltétele az eredeti források felkutatása, helyes értelmezése, a következetes és céltudatos forráskritika, a pozitív tények feltárása; óvakodott és óvott a nemzeti elfogultságtól²¹, némely kérdésben azonban mégsem tudott tárgyilagos lenni. Felismerte azt is, hogy van egy kiaknázatlan forráscsoport, amelyet elődei vagy nem vettek figyelembe, vagy felületesen kezelték, és ez a bizánci görög nyelvű krónikák köre. Lefordította Priszkosz rétor (aki járt Attila udvarában) töredékeit²², majd a vándorló és honfoglaló magyarok történetének tanulmányozása során Bölcs Leó a magyarok hadszerkezetéről²³ és Biborbanszületett Konstantin császárok feljegyzéseit²⁴, jókora kihagyással, már a hetvenes évek közepén a török korból Krisztobulosz életrajzát II. Mehmet szultánról²⁵, és ezzel nagy szolgálatot tett a hazai történetírásnak. Sejtése szerint a világverő hunok és a honfoglaló magyarok között rokonság mutatható ki, úgy vélte, ezt erősítik a francia Amadé Thierry Attila-könyvei, ezek mindhárom darabját átültette magyarra.²⁶ A hun-magyar rokonság később is foglalkoztatta, és e téveszmét valójában haláláig nem adta fel.²⁷

A Teleki gróf mellett végzett munka hozta közelebb a középkori magyar forrásokhoz; e téren kiváló latin nyelvtudását hasznosította. A *Hunyadiak kora Magyarországon* című hatalmas, tizenkét kötetre tervezett opus első négy kötete, valamint az oklevéltár (a 10. kötet) első része az ő közreműködésével került nyomdába, majd a gróf halála után az ötödik kötetet, aztán a hatodikot (a korabeli földrajzi viszonyokat bemutató rész első hányadát), valamint az oklevéltár hátralévő két darabját viszont már ő rendezte sajtó alá.²⁸ Közben néhány rész tanulmányt is publikált különböző folyóiratokban (leggyakrabban az *Új Magyar Múzeum* és a *Szépirodalmi Lapok*, majd a *Delejtű* és a *Budapesti Szemle* hasábjain), egyebek között a 888-ra datált bolgár-magyar háborúról, a hét magyar nemzetségről, a besenyőkről, a magyar helynevek eredetéről, a honfoglaló vezérekről. Szívesen időzött az Árpád-házi királyok koránál: második akadémiai székfoglalóját *Péter és Aba Sámuel* címmel tartotta²⁹; könyvet írt IV. (Kun) Lászlóról.³⁰ Már nagykorúsi tanárként – főként szintén fiatal kollégája, az ígéretes történész, Szilágyi Sándor kezdeményezésére – új, külföldön már divatos témához nyúlt, barátjával együtt lokális levéltári forrásokat akartak közzétenni *Történeti emlékek a magyar nép községi és magánéletéből a XV. század végéig* címmel; ezt először Balla Gergely nagykorúsi bíró krónikájával tették³¹, másodszer (és utoljára) négy tizenhetedik századi naplót adtak közre.³²

Nagykorúson folytatta a hazai kútfők behatóbb tanulmányozását. Hogy szélesebb körben is megismerhessék ezeket, 1860-tól *Magyarország történetének forrásai, Magyarország alapításától a XVI-dik századig* címmel sorozatot indított Ráth Mór pesti kiadónál. Magyarra fordította és jegyzetekkel látta el néhány fontos Árpád-kori elbeszélő forrás szövegét: a *Gesta Hungarorum*, a tatárjárásról Rogerius váradi kanonok és Tamás spalatói esperes írása, aztán Kézai Simon krónikája, továbbá az államalapítás utáni évszázad magyar szentjeinek legendái.³³ Később ő fordította a *Képes krónika* szövegét is, amelyet Toldy Ferenc 1867-ben a koronázás alkalmából díszkiadásban tett közzé.³⁴ Középkori kutatásainak eredményeit, pontosabban azok summáját igazán impozáns kiadványban foglalhatta össze. A dualizmus kori magyar könyvkiadásnak tartalmában és terjedelmében is igen jelentős produktuma Az *Osztérák-Magyar Monarchia írásban és képben* című sorozat. Ennek 1888-ban megjelent tizenegyedik, másként számlálva az első magyarországi kötetében Szabó

Károly stílusosan megírt, a tudományos népszerűsítés magas színvonalán mozgó közel száz oldalnyi történeti áttekintést ad a vándorlás korától (vagyis a kezdetektől) a mohácsi vészig.³⁵

A honfoglalás és előzményei szükségszerűen elvezették Szabó Károlyt egy másik megoldatlan kérdéshez – amely mindmáig neuralgikus pontja a magyar történeti kutatásnak – a székelyek eredetéhez és a székely nemzet (közösség) fejlődéstörténetéhez. Híven korábbi elhatározásához, itt is a források felkutatását és feltárását helyezte előtérbe. Forráspublikációi mintaszerűek, szövegfordításai hitelesek, magyarázatai viszont sok-sok ellenvéleményt váltottak ki. Nemigen tudta elfogadtatni a hun-székely származásvonal tézisé³⁶, és ebből következően mereven tagadta a székelyek királyi telepítésének feltételezését.³⁷ Mikor Kolozsvárra költözött, rábízta a *Székely oklevéltár* gondozását. Ennek két kötete még életében megjelent, a harmadikat sajtó alá rendezte, nyomdába küldte, de kiadását nem érte meg³⁸, a negyediket pedig kéziratban hagyta hátra. (Közzététele, kiegészítése és a további három kötet gondozása tanítványa és egyetemi utóda, Szádeczky Lajos nevéhez fűződik.)³⁹ Évtizedekig munkálkodott a székelység története megírásán (a székely históriai pályadíj alaptól erre megbízása is volt). Több írása napvilágot látott a témából, nemegyszer hevesen vitázva szakmabeli ellenfeleivel. Ezekből gyűjtött egybe élete utolsó évében *A régi székelység. Székely történelmi és jogi tanulmányok* címmel egy átfogóbb kötetet.⁴⁰ A régen megálmodott nagy művet azonban nem sikerült befejeznie. Abban reménykedett, hogy nyugdíjazása után végére érhet⁴¹, de ezt már súlyos betegsége⁴² és halála megakadályozta.

A székelyek múltján kívül néhány más erdélyi téma (például Thököly Imre erdélyi hűtlenségi pere, a Heltai Gáspár-féle nyomda, a Bethlen Gábor által alapított gyulafehérvári főiskola törvényei, Mátyás király szülőháza, a reformáció itteni múltja) is vonzotta, ám leginkább a XVI-XVII. századi források (naplók, krónikák, törvények, okiratok, levelek, adólajstromok, összeírások) felkutatása és magyarázata. Addigi válogatott cikkeit (szám szerint nyolcat) 1862-ben *Erdélyi történelmi adatok* címmel kötetben is összegyűjtötte.⁴³ A magyarság egészének története szempontjából jóval fontosabb Apáczai Csere János latin nyelven írt egyetem-tervezetének lefordítása és közreadása.⁴⁴ Kolozsvári könyvtárnoki elfoglaltsága eredményezte a múzeum-egylet okleveleinek rendezését, tartalmi kivonatokkal ellátott jegyzékét⁴⁵, és legfőképpen roppant szorgalmas és odaadó munkával a *Régi Magyar Könyvtár* összeállítását, ez utóbbi kapcsán számos könyvészeti adalékot publikált.

Életének kolozsvári periódusa részben a betakarítás időszaka is. Akadémikusként és egyetemi tanárként fontosnak vélte, hogy korábbi írásait, tanulmányait egybegyűjtse, kötetbe rendezze, és ezáltal a tudományos közvélemény előtt megerősítse akkori nézeteit. Ezért és így jelent meg – a már említetteken kívül – 1873-ban Budapesten a *Kisebb történelmi munkái* két kötete, benne huszonöt írása⁴⁶, valamint – két kiadásban is, szintén a fővárosban – *A magyar vezérek kora Árpádtól Szent Istvánig* című, részben átdolgozott fejezeteket tartalmazó könyve.⁴⁷

A korábbi Szabó Károly-bibliográfiákból és életrajzokból – úgy tűnik – egyetlen igazán fontos mű maradt ki. Erre Romsics Ignác az imént említett historiográfiai összegzésében hívta fel a figyelmünket. Amikor a magyar parlament megszavazta, hogy a honfoglalás ezredik évfordulóját meg kell ünnepelni, a vallás- és közoktatásügyi miniszter felkérte a Magyar Tudományos Akadémiát, állapítsa meg a „magyarok bejövételének” pontos idejét. Az akadémia – érthető módon – a történettudományi bizottságát bízta

meg e feladattal, ahol kijelöltek egy szakértői testületet. Miután a tárgykörrel hosszú ideje foglalkozott, ennek Szabó Károly is tagja lett. A négy szakértői vélemény, továbbá az akadémiai bizottság állásfoglalása 1883-ban nyomtatásban is megjelent, *Jelentés a honfoglalás időpontjának meghatározása tárgyában* címmel.⁴⁸ Talán a fennmaradt leveleiből pontosabban kideríthető lenne, de Szabó Károly szövegéből mintha különös következtetést lehetne levonni. Mégpedig azt, hogy nem térhetett ki ugyan a feladat elől, de ímmel-ámmal fogott hozzá. Tíz napos késéssel küldte be a véleményét, feltűnően tömören megismételte a korábbi tanulmányaiban leírt kronológiai észrevételeit, majd ezek nyomán határozottan megismételte, hogy szerinte a magyarok először 889-ben léptek hódítóként a Kárpát-medence földjére, de a honfoglalás időpontja nem határozható meg ennyire konkrétan, mert ez legalább tíz évig elhúzódó folyamat volt.⁴⁹ Fanyalgó szavai arról árulkodnak, hogy noha egyik kezdeményezője volt a honalapítás ezredik évfordulójáról való megemlékezésnek, az eleve talminak szánt felhajtástól idegenkedett, egyáltalán nem lelkesedett a millenniumért, mert ő szerényebb, egyszerűbb ceremóniára gondolt.⁵⁰ A többi szakértő álláspontja is megoszlott, a bizottság meg fenntartotta a bizonytalanságot.⁵¹ Mint közismert, a kormány a szakértői javaslatok egyikét fogadta el, és 895-öt jelölte meg, de ezt – a nevetségesség határát súroló módon – az előkészületi idő rövidege miatt egy évvel eltolták, így a millennium pazar ünnepségeit 1896-ban rendezték meg.⁵² Lehet, hogy Szabó Károly forgott a sírjában...

A nemrég elhunyt kiváló történész, R. Várkonyi Ágnes a pozitívista történetiszemlélet magyarországi hatásáról pár évtizede írt értekezésében Szabó Károlyt a hazánkban is kibontakozó polgári történetírás második nemzedékéhez sorolja.⁵³ Nagyon találó, szellemes megnevezéssel a népies-polgári (máshol népies-realista) irány egyik képviselőjeként emlegeti.⁵⁴ Más megközelítésben a pozitívista módszer, szemlélet egyik itthoni előfutáraként méltatja, aki a forráskutatás (az írott források és a szóbeli, népi hagyományok, a helynevek oknyomozó feltárása) elsődlegességét vallotta, a tényekre támaszkodó történelmi rekonstrukciót részesítette előnyben⁵⁵, ám bizonyos elgondolásait – főleg a hun-magyar rokonság kérdésében – a történettudomány nem igazolta, vagy mindmáig – mindenekelőtt a székelyek eredetéről szólva – erősen vitatja. Voltaképpen ezt az értékelést fogadja el, veszi át a *Magyarország a XX. században* című sorozat tudománytörténeti kötetének historiográfiai fejezetében Erős Vilmos⁵⁶ is.

Talán nem tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy Szabó Károly történetírói tevékenységének egy része – a bizánci források, a középkori magyar krónikák és legendák, az Apáczai-féle egyetem-tervezet fordításai, a székely és más, erdélyi és magyarországi oklevelek közzététele, jó néhány tényfeltáró dolgozata, oklevél-regesztája – kiállta az idő próbáját. Alapos felkészültségét, széleskörű tájékozottságát, példamutató kintartását bizonyítja nagyszerű bibliográfiája, a *Régi Magyar Könyvtár*, amely – ismételjük meg – a magyar történeti irodalomnak is egyik kiemelkedő, maradandó remeke.⁵⁷ Csakis hálás szívvel gondolhatunk alkotójára.

JEGYZETEK

1. Márki Sándor: Szabó Károly, 1824-1890. In: Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület fel-százados ünnepére 1859-1909. Kolozsvár, 1909-1942. 188. p.
2. Borsa Gedeon: Magyar könyvtárosok: Szabó Károly, 1824-1890. = Könyvtáros, 1956. 2. sz. 105. p.

3. Lederer Emma: A magyar polgári történetírás rövid története. Budapest, Kossuth K., 1969. 189. p.
4. Gunst Péter: A magyar történetírás története. Debrecen, Csokonai K., 2000. 189., 203., 214. p.
5. Kristán Pál: A történetírás története. Jegyzet. Budapest, Tankönyvkiadó, 1991. 159-160., 192. p.
6. Romsics Ignác: Clio bővületében. Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel. Budapest, Osiris, 2011. 89., 95-96., 108., 116., 120. p.
7. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 13. köt. Budapest, Hornyánszky, 1909. 240. has.
8. A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-1973 (összeáll. Fekete Gézáné). Budapest, MTA Könyvtára, 1975. 255. p.
9. Glatz Ferenc: A Magyar Történelmi Társulat megalakulásának története. = Századok, 1967. 248., 267. p. A kolozsvári állandó bizottságot a Társulat első vándorgyűlésén (1868. szeptember 20-25.) állították fel; Lukinich Imre: A Magyar Történelmi Társulat története 1867-1917. Budapest, 1918. 30., 32. p.
10. A folyóirat repertórium szerzőként, fordítóként harminchárom alkalommal említi a nevét, és a lap hat írását ismertette: A Századok repertórium 1867-1975 (szerk. Pamlényi Ervin). Budapest, Akadémiai K., 1987. 636., 756. p. (Mutatók).
11. Schilling Lajos: Szabó Károly emlékezete. = Erdélyi Múzeum, 1892. 24. p.
12. Az Akadémiai Értesítő nekrológja végén közölt egy bibliográfiát (Szabó Károly. = Akadémiai Értesítő, 1891. 497-501. p.), de sem az önálló művek listája, sem a folyóiratokban megjelent közlemények jegyzéke nem teljes, ráadásul az utóbbiban a leírások egy része hiányos vagy félrevezető. Szinnyei József biobibliográfiája szintén hiányos.
13. Schilling Lajos kolozsvári egyetemi tanár emlékbeszédében azt állította, hogy Szabó Károly tudományos munkáinak száma 146; Lásd: Szabó Károly emlékezete. = Erdélyi Múzeum, 1892. 15. p.
14. Szabó Károly első érdemi, átfogó életrajza és egyúttal munkásságának értékelő ismertetése Szádeczky Lajos emlékbeszédében olvasható: Szabó Károly emlékezete. = Századok, 1894. 195-223. p. (Különnyomatként: Budapest, 1894.) Sok információt tartalmaz Szinnyei József adattára: Magyar írók élete és munkái. 13. köt. Budapest, 1909. – 238-240. has. A három újabb keletű összefoglalás: Fülöp Géza: Szabó Károly pályaképe. Nagykőrös, Városi Tanács, 1990.; Váczy Leona: Szabó Károly 1824-1890. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, Kriterion – Művelődés, 2010. 5-28. p.; Szabó Sándor: Ki is volt Szabó Károly? = Könyvtári Figyelő, 2011. 1. sz. 81-89. p.
15. R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történetiszemlélet a magyar történetírásban. Budapest, Akadémiai K., 1973. 2- kötet. 238. p.
16. A fiumei tengerésziskolában vezetett naplóját pár éve Váczy Leona közölte: Napló 1846. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, Kriterion – Művelődés, 2010. – 29-66. p.
17. A gesztus szimbolikus jellegére utal R. Várkonyi Ágnes: Historiográfiái törekvések Magyarországon a XIX. században. = Századok, 1969. 986. p.
18. Euripides válogatott színművei. 1-2. Ifigenia Auliszban és Ifigenia Tauriszban. Pest, Kisfaludy Társaság, 1849.; Mutatvány Thuküdidész peloponnészoszi háborújából. = Új Magyar Múzeum, 1850-51. 1. köt. 204-215. p.; Anakreon dalaiból, 1-4. = Szépirodalmi Lapok, 1853. ; Oidipusz király / Szofoklész színműve. Kecskemét, 1857.
19. Szádeczky Lajos: Szabó Károly emlékezete. = Századok, 1894. 204. p.; R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történetiszemlélet a magyar történetírásban. Budapest, Akadémiai K., 1973. 2. kötet. 237. p.
20. R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történetiszemlélet a magyar történetírásban. Budapest, Akadémiai K., 1973. 2. kötet. 348. p.

21. Uo. 2. köt. 356. p.
22. Szabó Károly: Priszkosz szónok és bölcsész életéről s történetirata töredékeiről. = Új Magyar Múzeum, 1850-51. 1. köt. 545-566., 613-627. p.
23. A magyarok hadszerkezetéről Árpád korában. Bölcs Leó császár adatai. = Új Magyar Múzeum, 1851-52. 1. köt. 299-309. p.
24. Az akadémián levelező tagsági székfoglalóját Biborban született Konstantin császár munkái magyar történeti szempontból ismertetve címmel tartotta 1860. január 23-án; A Magyar Tudós Társaság tagjai 1825-1973 (összeáll. Fekete Géző). Budapest, MTA Könyvtára, 1973. 255. p. Megjelent: Magyar Akadémiai Értesítő. A Filozófiai, Törvény- és Történettudományi Osztály Közlönye, 1860. 1. köt. 61-167. p.
25. Kúszto bulos: II. Mehmet élete (ford. Szabó Károly). Budapest, 1875. – A Monumenta Hungariae Historica (Magyar Történelmi Emlékek) c. sorozat II. osztálya (Írók) XXII. kötetként jelent meg.
26. Attila. Történeti kor- és jellemrajz. Pest, Geibel, 1855.; Attila-mondák. Pest, Pfeifer, 1864.; Attila. Attila fiai és utódai történelme a magyarok Európába telepedéséig. Pest, 1865. Vö. R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történetnézet a magyar történetírásban. Budapest, Akadémiai K., 1973. 2. köt. 407. p.
27. R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történetnézet a magyar történetírásban. Budapest, Akadémiai K., 1973. 2. köt. 400-408. p.
28. Szádeczky Lajos: Szabó Károly emlékezete. = Századok, 1894. 201. p.
29. A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-1973 (összeáll. Fekete Géző). Budapest, MTA Könyvtára, 1975. 255. p. A székfoglaló időpontja: 1872. június 10. Kiadták: Péter és Aba. Pest, MTA, 1872. (Értekezések a történettudomány köréből, 2:3.)
30. Kun László 1272-1290. Budapest, Franklin Társulat, 1886. – (Magyar történeti életrajzok). Vö. Szilágyi Sándor: Emlékbeszéd Szabó Károly r. tag felett. Budapest, MTA, 1896. 15. p.
31. Balla Gergely: Nagy-Kőrösi krónika. Kecskemét, Szilágyi Károly, 1856. Vö. R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történetnézet a magyar történetírásban. Budapest, Akadémiai K., 1973. 2. köt. 362. p.
32. Inczédi Pál naplója, 1660-1697; Késmárki névtelen nemes naplója, 1682-1683; Szakál Ferenc naplója, 1698-1718; Vízaknai Briccius György naplója, 1693-1717. Pest, Pfeifer, 1860. – A korán, a nagykőrösi műhely felbomlása miatt félbeszakadt sorozatról: R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történetnézet a magyar történetírásban. Budapest, Akadémiai K., 1973. 2. köt. 270. p.
33. Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről. Pest, Ráth Mór, 1860.; Rogerius mester váradi kanonok siralmas éneke Magyarországnak IV-dik Béla király idejében a tatárok által történt romlásáról. Tamás spalatói esperest „Historia Salonita”-jából, a tatárjárás története. Pest, Ráth Mór, 1861.; Kézai Simon mester magyar krónikája. Pest, Ráth Mór, 1862.; Emlékiratok a magyar kereszténység első századáról. Pest, Ráth Mór, 1865.
34. Márk krónikája a magyarok viselt dolgairól az ősidőktől MCCCXXX. évig. Pest, Emich Gusztáv, 1867.
35. A vezérek kora; Az Árpád-királyok kora; A vegyes házakbeli királyok kora. In: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből, [11.] : Magyarország 1. kötet. Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 1888. 43-54., 55-90., 91-144. p.
36. Különösen nagy vitát váltott ki Az 1533. székely krónika hitelességének védelme c. írása (Új Magyar Múzeum, 1854. 2. köt. 301-315., 383-409., 457-487. p.).
37. Jellemző példa: Királyi telepítvényesek-e a székelyek? Marosvásárhely, Református Kollégium, 1884. Vö. R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történetnézet a magyar történetírásban. Budapest, Akadémiai K., 1973. 2. köt. 408. p.
38. Székely oklevéltár. 1. köt.: 1211-1519.; 2. köt.: 1520-1571.; 3. köt.: 1270-1571. Kolozsvár, Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága, 1872., 1876., 1890.

39. Székely oklevéltár. – 4. köt.: 1264-1895., 5. köt.: 1296-1603.; 6. köt.: 1603-1698.; 7. köt.: 1696-1750. Kolozsvár, Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága, 1895., 1896., 1897., 1898.
40. A régi székelység. Székely történelmi és jogi tanulmányok. Kolozsvár, Stein, 1890. – Akár előzményének is tekinthető: A régi székely törvények és szokások. Kolozsvár, 1887. (Az Erdélyi Múzeum-egylet bölcsélet-, nyelv- és történelemtudományi szakosztályának kiadványai, 4. köt. 3. füz.)
41. Szádeczky Lajos: Szabó Károly emlékezete. = Századok, 1894. 217. p.
42. Uo. 222. p.
43. Erdélyi történelmi adatok. 4. köt. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1862.
44. Apáczai Cseri János Barcsai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében. Pest, 1872.
45. Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonata, 1232-1540. Budapest, Athaeneum, 1889. (Különnyomat, először a Történelmi Tár 1889-es évfolyamában jelent meg)
46. Kisebb történelmi munkái, 1-2. Budapest, 1873. 401, 410 p.
47. A magyar vezérek kora Árpádtól Szent Istvánig. Pest, Ráth Mór, 1869. 448 p., új kiadás: Budapest, Ráth Mór, 1883. 448 p.
48. Jelentés a honfoglalás időpontjának meghatározása tárgyában. Budapest, MTA Történettudományi Bizottsága, 1883. – A felkérésről és a szakértők megbízásáról: uo. 3-5. p.
49. Szabó Károly előterjesztése, 1883. január 20., Kolozsvár. In: uo. 49-53. p.
50. Ezt sejtetik Szádeczky Lajos akadémiai emlékbeszédének vonatkozó részletei is: Szabó Károly emlékezete. = Századok, 1894. 196. p. Hasonlóan látta mindezt R. Várkonyi Ágnes: Historiográfiai törekvések Magyarországon a XIX. században. = Századok, 1969. 986. p.
51. Jelentés... 19-20. p.
52. A Jelentés... nyomán interpretálja az eseményeket Romsics Ignác: Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel. Budapest, Osiris, 2011. 152-153. p.
53. R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történetiszemlélet a magyar történetírásban. Budapest, Akadémiai K., 1973. 1. köt. 215. p., 2. köt. 17., 114., 256. p.
54. Uo. 2. köt. 141-142., 352., 417. p. – Ugyanebben a művében idézi 1914-ből Szekfű Gyulát, aki „a nemzeti renaissance történetíróinak” nevezte ennek az irányzatnak a képviselőit; R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történetiszemlélet a magyar történetírásban. Budapest, Akadémiai K., 1973. 241. p.
55. Uo. 2. köt. 340., 342., 344., 352., 359. p.
56. Erős Vilmos: Történetírás. In: Magyarország a XX. században, 5. kötet. Tudomány, 2. Társadalomtudományok. Szekszárd, Babits K., 2000. 286. p.
57. Átfogóbb ismertetése Szabó Sándor egységes tanárképző főiskolai jegyzetében: Általános tájékoztatás, 2., A nemzeti bibliográfiák. 2. kiad. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994. 38-40. p. Részben ismerteteti, részben értékeli Fülöp Géza: Szabó Károly pályaképe. Nagykőrös, Városi Tanács, 1990. – 23-26. p. – Szabó Károly elgondolásait, célkitűzéseit, módszertani elveit az első és második kötet előszavában fejtette ki; újraközölte Váczy Leona: Régi Magyar Könyvtár. In: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. Kolozsvár, Kriterion – Művelődés, 2010. – 67-74., 74-77. p.

Bényei Miklós